

Juhana Salojärvi

Ihmisoikeusajattelu Suomessa 1930-luvulla

Suomen ihmisoikeuksien liitto osana kansainvälistä ihmisoikeuksien historiaa

Kiinnostus ihmisoikeuksien kansainväli-
seen historiaan on lisääntynyt 2000-luvul-
la.¹ Samalla on alettu korostaa sitä, että
modernien ihmisoikeuksien historia alkaa vasta
toisen maailmansodan jälkeisistä poliittisista
konflikteista.² Sen sijaan Suomessa ihmisoikeuk-
sien historia on saanut vähemmän huomiota.
Ihmisoikeuksiin alettiin kansainvälisesti verrat-
tuna kiinnittää Suomessa huomiota suhteelli-
nen myöhään, ja esimerkiksi oikeustieteessä ne
on usein nähty vasta 2000-luvun ilmiönä, vaikka
niiden merkitystä on toki pohdittu jo aiemmin.³
Tämä artikkeli valaisee ihmisoikeuksien historiaa
Suomessa ennen toista maailmansotaa.

Tarkastelen Suomessa vuosina 1935–1939 ja
1949–1952 toimineen Ihmisoikeuksien liiton toi-
mintaa 1930-luvulla. Keskeisin kysymys on, mitä
liiton kannanotot kertovat ihmisoikeuksien luon-
teesta 1930-luvulla ja mitä tästä voi päätellä ihmis-
oikeuksien historian osalta. Perehtymällä liiton
toimintaan voi havaita sillä olleen varsin moderni
näkemys ihmisoikeuksista aikana, jolloin näitä ei
ollut vielä modernissa mielessä artikuloitu eikä
niillä ollut välitöntä oikeudellista relevanssia.
Kuvaavaa on, että kun liiton toiminta elvytet-
tiin vuonna 1949 alkuperäisellä ohjelmallaan ja
säännöillään, YK:n vuoden 1948 ihmisoikeuksien
yleismaailmallinen julistus sisällytettiin sen toi-
minnan perustaksi. Tässä ei kuitenkaan käsitellä
liiton toista vaihetta, koska se edellyttäisi uutta
tarkastelunäkökulmaa ja kysymyksenasettelua.

Keskeisimpänä lähteenä käytän Kansan Arkis-
tossa sijaitsevaa Ihmisoikeuksien liiton arkistoa.⁴

Vaikka liitto avaa kiinnostuvia näkökulmia niin
Suomen kuin myös ihmisoikeuksien historiaan,
sen toimintaa on tutkittu huomattavan vähän;
käsitkyksen mukaan Hanna-Leena Vuokilan pro
gradu -tutkielma vuodelta 1999⁵ on ainoa varsin-
nainen liittoa käsittelevä laajempi tutkimus. Tämä
on sinänsä ymmärrettävää, koska liitolla oli aika-
naan varsin vähän yhteiskunnallista relevans-
sia. Toisaalta historiantutkimukseen on jäänyt
aukko, koska liiton toiminta kertoo paljon sekä
ihmisoikeuksien luonteesta ja historiasta maa-
ilmansotien välisenä aikana että suomalaisesta
yhteiskunnasta. Tämä artikkeli lisää tietoa ihmis-
oikeuksien historiasta Suomessa ja luo samalla
uutta näkökulmaa Suomen historiaan. Suomen
ensimmäisen tasavallan aika, vuodet 1917–1939,
oli yleisesti varsin konservatiivinen ajanjakso.
Ymmärrys Ihmisoikeuksien liiton toiminnasta
valaisee yhteiskunnan valtaviiran käänköpuolta.

Suomen Ihmisoikeuksien liiton tarkastelu
voisi hukata tärkeitä näkökohtia, jos se tehtäisiin
puhtaasti kansallisesta perspektiivistä. Siksi liiton
toimintaa peilataan paikoin Ranskan vastaavan
liiton, *Ligue des droits de l'homme'n*, toimintaan.
Vaikka vertailevat huomiot ovat pinnallisia, ne
osoittavat tärkeitä havaintoja ihmisoikeuksien
luonteesta. Maailmansotien välisenä aikana
ihmisoikeuksien merkityksestä keskusteltiin yleis-
emminkin kansainvälisepoliittisilla areenoilla,⁶

1. Ks. Juhana Salojärvi, Ihmisoikeuksien historiantutkimukseen liittyviä ongelmia. *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (2017), 87–97. Ks. myös esim. Steven L. B. Jensen, *The Making of International Human Rights. The 1960s, Decolonization, and the Reconstruction of Global Values*. Cambridge University Press 2016, 8–11.

2. Ks. esim. Stefan-Ludwig Hoffman (toim.) *Human Rights in the Twentieth Century*. Cambridge University Press 2011 ja Samuel Moyn, *The Last Utopia. Human Rights in History*. The Belknap Press of Harvard University Press 2010.

3. Ks. Pekka Lämsineva, Perusoikeusliike. Teoksessa Tatu Hyttinen & Katja Weckström (toim.) *Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta*. Turun Yliopisto 2011, 340–342. Ks. myös Kaarlo Tuori, Tuomarivaltio. Uhka vai myytti? *Lakimies* 2003, 924.

4. Kansan Arkistoon viitataan tässä lyhenteellä KA. Kokoelmiin kuuluu yhteensä 34 kansioallista aineistoa.

5. Hanna-Leena Vuokila, *Ihmisoikeuksien ja demokratian puolesta. Ihmisoikeuksien liitto 1935–1939 ja 1949–1952*. Helsingin yliopisto, pro gradu -tutkielma 1999.

mutta tässä ei tarkastella tätä aspektia, koska tarkoitus on keskittyä ihmisoikeuksien merkitykseen kansallisen järjestön retoriikassa.

Yleisesti ihmisoikeuksilla viitataan universaaleihin, tasa-arvoisiin oikeuksiin, jotka asettavat velvoitteita valtiolle.⁷ Karkeasti jaotellen ihmisoikeuksia voidaan tarkastella oikeudellisina normeina tai aatetasolla, jolloin kyse on lähinnä ihmisoikeusretoriikasta. Sitä voidaan puolestaan lähestyä monesta näkökulmasta, mutta keskeisenä voidaan pitää kolmijakoa filosofiseen, poliittiseen ja oikeudelliseen puheeseen. Yleisellä tasolla filosofinen puhe viittaa ihmisoikeuksiin osana keskustelua ihmisen luonnosta ja moraalista, poliittinen retoriikka käyttää ihmisoikeuksia argumentteina siitä, miten yhteiskunnan rakenteet ja instituutiot pitäisi järjestää, kun taas oikeudellisessa retoriikassa eritellään ihmisoikeuksien merkitystä osana oikeusjärjestystä.⁸ Ihmisoikeuksien liiton osalta kyse on lähinnä ihmisoikeuspuheesta poliittisessä merkityksessä, sillä ihmisoikeuksilla ei vielä 1930-luvulla ollut oikeudellista merkitystä,⁹ ja koska liiton tarkoituksena oli vaikuttaa yhteiskuntaan, politiikkaan ja myös oikeuteen. Tässä on tarkoituksena selvittää retoriikan tasolla, mitä Ihmisoikeuksien liitto tarkoitti ihmisoikeuksilla ja mitä sen kannanotot kertovat suomalaisesta yhteiskunnasta. En tarkastele kansalaisoikeuksien tosiasiallista tilaa 1930-luvulla tai liiton toiminnan suhdetta oikeuspolitiikkaan.

Ihmisoikeuksien liiton perustaminen

Syksyn pimetessä vuonna 1935 joukko suomalaisia intellektuelleja kokoontui yhteen perustamaan järjestöä tarkoituksenaan puolustaa

oikeusvaltion perusteita sekä yksilönvapautta. Marraskuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1935 pidettiin Ihmisoikeuksien liiton perustamiskokous. Kokouksen pöytäkirjaan kirjattu liiton tarkoitus oli ”ihmisoikeuksien turvaaminen ja demokraattisen valtiojärjestyksen ja kulttuurin säilyttäminen ja kehittäminen.”¹⁰ Miksi liitto perustettiin juuri 1930-luvun puolivälissä? Ymmärtääksemme liiton tarkoitusta on syytä perehtyä lyhyesti ajan yhteiskuntaan.

Vuoden 1918 sisällissota jakoi Suomen kansan kahtia ideologisesti oikeistoon ja vasemmistoon, joista edelliset kannattivat tiukkaa yhteiskuntakontrollia, omaisuudensuojaa ja uskontoa, kun taas jälkimmäiset suosivat sanan- ja yksilönvapautta, ja työväen oikeuksia.¹¹ Vallankumouksen ja kommunismin varjot vahvistivat vanhoillisia arvoja, ja yhteiskuntamoraali yleisesti rakentui kristillisille arvoille.¹² Ääritoimiin työväenluokan tukahduttamiseksi ei kuitenkaan ryhdytty, vaan vuoden 1919 hallitusmuodon tarkoituksena oli turvata laillisen yhteiskuntajärjestyksen sekä rauhan säilyminen. Myös sosiaalipoliittista lainsäädäntöä sekä työväkeä helpottavia toimia, kuten työaikalainsäädäntöä, säädettiin.¹³ Myös kansainvälisesti 1920- ja 1930-luvut olivat poliittisesti epävakaa aikaa. Kommunismin nousu sekä sen vastustus synnyttivät poliittisia konflikteja, joita 1930-luvun talouslama kiihdytti. Saksassa ja Italiassa fasistit nousivat yhteiskunnan johtoon. Ranskassa vasemmistolainen kansanrintamahallitus (*Front populaire*) nousi valtaan vuonna 1936, ja Espanja ajautui vuosikymmenen jälkipuoliskolla sisällissotaan.¹⁴

Poliittinen epävakaus johti kansalaistoiminnan rajoituksiin Suomessa. Lapuan liike

6. Ks. esim. Jan Herman Burgers, *The Road to San Francisco. The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century. Human Rights Quarterly* 14 (1992) 447–477; Taina Tuori, *From League of Nations Mandates to Decolonization. A History of the Language of Rights in International Law*. Unigrafia 2016, 31–168.

7. Ks. esim. Louis Henkin, *The Age of Rights*. Columbia University Press 1990, 2–4.

8. Tony Evans, *The Politics of Human Rights. A Global Perspective*. Pluto Press 2005, 37–40.

9. Vaikka ihmisoikeusajattelun ja -retoriikan juuria voidaan hyvinkin etsiä varhaisemmalta ajalta, niiden kansainvälisioikeudellinen, ja sitä kautta myös valtionssisäisesti oikeudellinen, relevanssi nähdään yleisesti alkavan YK:n ihmisoikeusjulistuksesta 1948 ja sitä seuranneesta kehityksestä. Ks. esim. Daniel J. Whelan, *Indivisible Human Rights. A History*. University of Pennsylvania Press 2010, 59–154; Henkin 1990, 1.

10. Pöytäkirja tehty ”Ihmisoikeuksien liiton” perustavassa kokouksessa marraskuun 1 päivänä 1935, 4§ (ptk 1.11.1935), Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA. Ks. Myös ihmisoikeuksien liiton säännöt 3 §, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA.

11. Marko Tikka, *Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921*. Ajatus kirjat 2008, 212–213.

12. Kari Mäkinen, *Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924–1930*. Suomen kirkkohistoriallinen seura 1989, 52–71; Mikko Reijonen, *Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa vuosina 1917–1922*. Suomen kirkkohistoriallinen seura 1980, 49–135.

13. Jukka Kekkonen, *Suomalaisen oikeuskulttuurin suuri linja 1898–1998*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1998, 57–64.

14. Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes. A History of the World, 1914–1991*. Vintage Books 1996, 103–141; Karsten Alnaes,

pyrki estämään vasemmistolaista liikehdintää 1920–1930-lukujen taitteessa. Vaikka liikkeen retoriikka oli ylimitoitettua, se sai painostettua hallituksen hyväksymään niin sanotut kommunistilait, joiden tarkoituksena oli kommunistisen toiminnan tukahduttaminen. Lopulta liike kaatui ääritoimintansa seurauksena kansan ja valtiojohdon kääntynyt sitä vastaan.¹⁵ Tästä huolimatta vuosikymmenen puolivälillä säädettiin lakeja, joiden tarkoituksena oli hillitä ääriajattelua. Vaikka lait kohdistuivat periaatteessa niin äärivasemmistoon kuin äärioikeistoonkin, nähtiin niin sanotun kiihotuslain, joka kielsi loukkaamasta uskonnollisia tai siveellisiä periaatteita tai häpäisemästä kansallisia muistoja, kohdistuvan nimenomaan vasemmiston toimintaan.¹⁶

Tiukka yhteiskunnallinen moraalikontrolli näkyi myös suhtautumisessa puolustusvoimiin ja asevelvollisuuteen. Sisällissodan jälkeen puolustusvoimien merkitys kansakunnan politiikassa oli kasvanut.¹⁷ Samoihin aikoihin myös pasifismi ja aseistakieltäytyminen kuitenkin lisääntyivät. Aktivismien seurauksena 1930-luvun alussa laajennettiin mahdollisuutta vapautua asepalveluksesta omantunnon syillä, mutta silti esimerkiksi Akateeminen Karjala-Seura ”samasti kommunismin ja pasifismin,” Etsivä Keskuspoliisi piti aseistakieltäytyjiä silmällä, ja yksi aikakauden tunnetuimmista aseistakieltäytyjistä, Arndt Pekurinen, joutui Lapuan liikkeen muiluttamaksi syyskuussa 1930.¹⁸

Aseistakieltäytyjien lisäksi aatteellista liberalismia edusti Suomessa myös Tulenkantajat-

liike, joka oli etenkin 1920-luvulla, mutta myös 1930-luvulla vaikuttanut kirjailijoiden ja taiteilijoiden yhteisö. Poliittisessa mielessä Tulenkantajat vastusti äärinationalismia, moraalista absolutismia sekä kirkon vahvaa asemaa ja puolusti yksilön vapautta kaikissa muodoissaan sekä yhteiskunnallista ja poliittista suvaitsevaisuutta. Tulenkantajat oli vahvan kosmopoliittinen liike iskulauseenaan ”Ikkunat auki Eurooppaan”.¹⁹ Liikkeen aatteellisessa keskiössä oli ”kaiken kriittikönnin” vapaus, ja heidän utopistisena päämääränään oli kaikista ideologioista vapaa maailmanlaajuinen rauha.²⁰

Ilmapiirin muutos 1930-luvulla vaikutti myös Tulenkantajien aatteelliseen ja poliittiseen pohjaan. Ryhmänä Tulenkantajat oli jo aiemmin jakaantunut, mutta se uusi itsensä 1930-luvun alussa ja otti vahvemman poliittisen pohjan puolustaen nyt, vanhojen ihanteidensa lisäksi, poliittista vasemmistoa ja työväenluokkaa. Taitteen vapaus ja sananvapaus olivat aina olleet liikkeelle tärkeitä, mutta 1930-luvun toimet ääriajattelun kaatamiseksi oli koettu erityisen kipeinä.²¹ Liikkeen 1930-luvun johtohahmo, *Tulenkantajat*-lehden päätoimittaja, kirjailija ja lehtimies, Erkki Vala tuomittiin sananvapausrikoksista vuosikymmenen puolivälissä,²² mikä oletettavasti lisäsi hänen tuntemaansa antipatiaa poliittista valtavirtaa kohtaan sekä kasvatti halukkuutta taistella vapauden puolesta.

Osana oikeistolaisen politiikan valtaa ja fasisistien liikkeiden vastustusta Suomessa kehittyi myös kuolemanrangaistusta vastustava liike.²³

Pimeyden aika. Euroopan historia 1900–1945. Suom. Heikki Eskelinen. Otava 2007, 417–579; Ivan T. Berend, *Decades of Crisis. Central and Eastern Europe before World War II.* University of California Press 1998, 247–357.

15. Juha Siltala, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930.* Otava 1985, 31–134; Henrik Meinander, *Tasavallan tiellä. Suomi kansalais-sodasta 2010-luvulle.* Schildts & Söderströms 2012, 75–87.
16. Kekkonen 1998, 67–73; Urpo Kangas, *Kansallissosialistinen oikeusajattelu ja sen herättämät vastareaktiot Suomessa.* Turun yliopisto 1985, 80–81; Lars Björne, ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...” *Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynnistä vuosina 1918–1939.* Suomalainen lakimiesyhdistys 1977, 43–46, 50–52, 107–114, 231–233, 242–250.
17. Meinander 2012, 63–68.
18. Kalevi Kalemaa, *Sankareita vai pelkureita. Suomalaisen aseistakieltäytymisen historia.* Tammi 2014, 90–127.
19. Kattava yleistutkimus Tulenkantajista osana suomalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa on Vesa Mauriala, *Uutta aikaa etsimässä. Individualismi, moderni ja kulttuurikriittikki tulenkantajien elämässä 1920- ja 1930-luvuilla.* Gaudeamus 2005. Kari Mäkinen on tutkinut Tulenkantajien aatemaailmaa erityisesti uskonnon näkökulmasta, ks. Mäkinen 1989. Perinteinen kuvaus Tulenkantajien toiminnasta on Kerttu Saarenheimo, *Tulenkantajat. Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla.* WSOY 1966. Ks. myös Janne Kosunen & Matti Mieskonen, Tulenkantajat. Historiantutkimus ja maailmansotien välisen ajan kulttuuriliike. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2015), 148–159.
20. Ks. *Tulenkantajat*, Näyttenumero 1928, 1–3 sekä numerot 8–9/1929, 138–140 ja 145; 15/1929, 238–242.
21. Mauriala 2005, 263–269.
22. Björne 1977, 245, 248–249.
23. Kuolemanrangaistusta vastustavaa pamflettikirjallisuutta julkaistiin laajalti vuosikymmenen puolivälillä. Ks. *Lausumia kuolemanrangaistuksesta.* Kirjapaino-Osakeyhtiö Sana 1934; *Kuolemanrangaistusta vastaan.* Kirjapaino-Osakeyhtiö Sana 1935; *Kuolemanrangaistusta ja fashismia vastaan!* Akateeminen sosialistiseura 1935.

Vaikka kuolemanrangaistusta ei ollut rauhanai- kana pantu täytäntöön yli sataan vuoteen, se nähtiin potentiaalisena, nimenomaan vasemmistoon kohdistuvana uhkana, sillä sen käyttämisestä oli puhuttu 1920–1930-luvuilla etenkin sellaisten oikeudenkäyntien yhteydessä, jotka pyrkivät tukahduttamaan ääri vasemmistolaisista toimintaa. Kuolemanrangaistuksen käyttöönottoa puolustettiin erityisesti oikeistolaisessa lehdistössä. Kuolemanrangaistusta vastustava toimikunta perustettiin vuonna 1934, ja se sai kerättyä yli 120 000 nimeä eduskunnalle vuonna 1935 annettuun kuolemanrangaistusta vastustavaan manifestiin. Vaikka toimikunnalla oli suhteellisen laaja tuki kansan keskuudessa, sitä pidettiin virallisissa piireissä kommunistisena toimintana.²⁴

Valtiovallan rajoittaessa ihmisten vapautta yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämiseksi ja kuolemanrangaistuksen puoltajien äänen voimistuksessa, ihmisoikeusretoriikasta muodostui poliittisen retoriikan väline. Erkki Vala puki ideologian sanoiksi vuonna 1935 *Tulenkantajat*-lehdessä julkaistussa artikkelissaan. Valan mukaan ihmisoikeudet olivat epäoikeudenmukaisuutta ja sortoa vastaan käydyn pitkän taistelun tulos, ja ne muodostivat demokratian kulmakivet. Ihmisoikeuksia rajoittavat fasistiset liikkeet näyttäytyivät täten vakavana uhkana demokratialle ja yhteiskunta- rauhalle.²⁵ Valan näkemyksiä ihmisoikeuksista ja niiden roolista demokraattisessa yhteiskunnassa voi pitää hyvinkin moderneina etenkin, kun otetaan huomioon, ettei ihmisoikeuksia ollut 1930-luvulla artikuloitu eksplisiittisesti kansainvälisissä dokumenteissa. Suomen oikeusjärjestys ei edes virallisesti tuntenut ihmisoikeuksien käsitettä.²⁶

Ihmisoikeuksien liitto perustettiin vuonna 1935 tässä herkässä kansainvälisessä ja kansallisessa tilanteessa. Perustajajäsenistä selvin linkki kuolemanrangaistusta vastustavaan toimikuntaan oli lääkäripiireissä vasemmistolaisuudestaan paheksutulla anatomian professori Väinö Lassilalla, Tulenkantajien aatemaailmaan Erkki Valalla ja aseistakieltäytyjien toimintaan kielenkääntäjä,

yliopistonlehtori ja pasifisti Oskar von Schoultzilla sekä saamelai-stukija ja pasifisti Karl Nickullilla. Yleisesti liiton toiminnassa sen alkuaikana oli aktiivisesti mukana vasemmistolaisia sekä liberaalia älymystöä.²⁷ Edellä mainittujen lisäksi liiton johtoon nimettiin muun muassa Greta Klärlich, vasemmistolaispoliitikko Cay Sundström, kirjailija Toivo Pekkanen, toimittaja ja yhteiskunnallinen vaikuttaja Maissi Erkko, vasemmistolaispoliitikko Mikko Ampuja, Hiski Mikkonen, lääkäri ja vasemmistolaispoliitikko Mauri Ryömä, antropologian professori Gunnar Landtman, työväenliikkeen aktiivi ja vasemmistolaispoliitikko Zachris Castrén, kirjailija ja pedagogi Laurin Zilliacus, kirjailija Selma Anttila, vasemmistoaktiivi Betty Peltonen ja runoilija Katri Vala, joka oli myös tunnettu vasemmistolainen ajattelija, pasifisti ja fasismien vastustaja.

Jo perustajajäsenistön perusteella on helppo havaita, että vapaus, sivistys ja vasemmistolaisuus muodostivat ihmisoikeuksien liiton aatteellisen selkärangan. Ihmisoikeudet miellettiin selvästi ylivaltiollisiksi muutoksen ja uudistuksen välineiksi. Liitolla oli selvät yhteydet Tulenkantajien aatemaailmaan, joten sen käsityksellä ihmisoikeuksista ei ollut uskonnollista pohjaa. Koska perustajissa oli mukana myös tunnettuja aseistakieltäytyjiä, pasifismin voi katsoa myös kuuluneen liiton kulmakiviin. Yksilönvapauden, vasemmistolaisuuden ja pasifismin osalta voi siis helposti havaita, että Ihmisoikeuksien liiton keskeisimmät teemat eivät mukailleet poliittisen valtaviiran näkemyksiä. Toisaalta liiton perustajajäsenistön samaistuminen poliittiseen vasemmistoon kuvastaa sitä, että ihmisoikeuksien aatteella ei ollut suurta kannatusta poliittisen hegemonian piirissä, vaan se miellettiin ennemminkin kriittisenä aatteena. Vaikka esimerkiksi sananvapaus sinänsä turvasi myös poliittisen oikeiston puhetta, Erkki Valan tuomio sananvapausrikoksesta ja vasemmistoa vastaan vuosikymmenen alkupuolella käydyt oikeudenkäynnit osoittivat, että oikeusturvassa sisältö oli tulkinnallinen.

24. Vuokila 1999, 13–20.

25. Erkki Vala, Demokratian suurin vaara. Ihmisoikeuksien jatkuva rajoittaminen. *Tulenkantajat* 18/1935.

26. Suomen valtiosääntöoikeus ei tähän aikaan varsinaisesti tuntenut edes perusoikeuksien käsitettä. Hallitusmuodon toisessa luvussa turvattiin ”kansalaisten yleiset oikeudet”, jotka toki sisällöllisesti vastasivat perusoikeuksia. Myös oikeustieteellisessä kirjallisuudessa terminologia vaihteli. Ks. esim. Rafael Erich, *Suomen valtio-oikeus. Osa 2. nidos*. Werner Söderström osakeyhtiö 1924, 214–256. Erich käytti kansalaisoikeuksista termiä ”kansalaisen julkiset oikeudet”.

27. Ks. Vuokila 1999, 20–27.

Ihmisoikeuksien liitto, ihmisoikeudet ja yhteiskunta

Perustamisensa jälkeen Ihmisoikeuksien liitto alkoi propagoida agendansa puolesta. Joulukuussa 1935 julkaistussa liittymiskehotuksessa liiton edustajisto täsmensi näkemyksiään ihmisoikeuksista ja niiden roolista yhteiskunnassa:

Omantunnonvapaus, ihmishengen kunnioittaminen, henkilöllinen loukkaamattomuus, lausunto- ja kokoontumisvapaus, kansalaisten yhdenvertaisuus lain ja yhteiskuntavallan edessä, naisen yhteiskunnallinen tasa-arvoisuus tunnustetaan nykyään yhteiskuntaa rakentaviksi periaatteiksi. Näillä aatteilla on aina ollut voimakas vastustus voitettavanaan ja nykyään ne erikoisesti ovat uhanalaisia. Väkivaltainen henki ja yleinen suvaitsemattomuus ovat monessa maassa jo miltei hävittäneet suurilla uhrauksilla saavutettuja kulttuuriarvoja, kuten persoonallisuuden kunnioittamisen, tieteen ja taiteen vapauden sekä ihmisten oikeuden työhön ja sivistykseen.²⁸

Jo siis vuonna 1935, aikana ennen kuin ihmisoikeuksia oli artikuloitu kansainvälisissä sopimuksissa tai julistuksissa, ja aikana jolloin Suomen valtiosääntö sisälsi vain niukat säännökset kansalaisten yleisistä oikeuksista, Ihmisoikeuksien liitto kannatti laajaa ja varsin edistysellistä ihmisoikeuksien agendaa. Koska ihmisoikeuksilla ei ollut oikeudellista perustaa kansainvälisessä tai kansallisessa oikeudessa, niiden voi liiton aatemaailmassa nähdä kumpuavan luonnonoikeudellisesta ajattelusta ja yleisestä moraalista ja inhimillisyyden käsityksestä. Liitolle ihmisoikeudet

edustivat poliittista retoriikkaa, jonka pyrkimys oli vallitsevan järjestyksen kritiikki, ja vapauden, tasa-arvon sekä demokratian lisääminen.

Sinänsä tällaisen modernilta näyttävän ihmisoikeuskäsitteen esilletuomisessa 1930-luvulla ei ole mitään uutta. Ihmisoikeuksista oli puhuttu läpi 1800-luvun, Yhdysvaltain ja Ranskan vallankumouksista alkaen, ja jo vuosisadan lopulla niiden sisältöä ja merkitystä pohdittiin eri näkökulmista.²⁹ Suomessa länsieurooppalaiset virtaukset tunnettiin ennen kaikkea saksalaisten esikuvien ansiosta jo vuosisadan lopulla. Näin nuori juristi Einar Böök kykeni vetoamaan yleisiin ihmisoikeuksiin vastustaessaan Venäjän toimia sanan- ja kokoontumisvapauden rajoittamiseksi.³⁰ Ihmisoikeudet eivät kuitenkaan saaneet merkittävää jalansijaa oikeustieteellisessä tai yhteiskunnallisessa keskustelussa 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Ne nousivat uudelleen osaksi yhteiskunnallista ja poliittista retoriikkaa vasta 1930-luvun myllerrysten keskellä.

Ihmisoikeuksien liitto toi myös Suomen osaksi sitä osaa länsimaisesta aateperinnöstä, jossa korostettiin demokratiaa, vapautta ja yksilön oikeuksia. Ranskaan oli jo vuonna 1898 perustettu vastaava järjestö, *Ligue des Droits de l'homme*.³¹ Myös se assosioitui jo varhain poliittiseen vasemmistoon, ja sen agendan keskiössä olivat yhtäältä kirkon ja kapitalismin ja toisaalta nationalismin ja fasismin vastustaminen sekä pasifismi.³² Niin työväenaate kuin Tulenkantajien ajattelullisen vapauden ihanne olivat kansainvälisiä suuntauksia, mikä onkin selvästi havaittavissa myös Ihmisoikeuksien liiton toiminnassa. Liiton toiminnassa mukana olleet kokivat suomalaisen yhteiskunnan rajoittavana, mikä motivoi heitä toimimaan aatteen puolesta.

28. Joulukuussa 1935 julkaistu kehotus liittyä Ihmisoikeuksien liittoon, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA. Valiokunta laati alkuperäisen kehotuksen 28.11.1935, joka pienin muutoksin hyväksyttiin johtokunnan kokouksessa 5.12.1935 (ptk 5.12.1935, 2§, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA).

29. Ks. esim. Georg Jellinek, *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte. Ein Beitrag zur modernen Verfassungsgeschichte*. Duncker & Humblot 1904, jossa vertaillaan ihmis- ja kansalaisoikeuksien luonnetta Pohjois-Amerikassa ja Ranskassa sekä David G. Ritchie, *Natural Rights. A Criticism of some Political and Ethical Conceptions*. Swan Sonnenschein & Co 1903, jossa pohditaan ihmis- ja kansalaisoikeuksia luonnonoikeudellisesta perspektiivistä.

30. Einar Böök, Ihmisen ja kansalaisen oikeudet. Yleisilmäys erään valtio-oikeudellisen aatteen historiaan. *Valvoja* no 4, 1.4.1900, 237–247.

31. Lигуен varhaishistoriaa on tutkittu suhteellisen vähän, koska sen arkistot katosivat toisen maailmansodan aikana. Alun perin saksalaiset veivät ne Ranskan miehityksen yhteydessä Saksaan, josta ne päätyivät lopulta neuvostoliittolaisten käsiin. Arkistot saatiin takaisin Ranskaan vasta 2000-luvun alussa, minkä jälkeen liiton toimintaa on voitu tutkia. Kaksi tärkeintä aiheeseen liittyvää modernia teosta ovat Emmanuel Naquet, *Pour l'humanité. La Ligue des droits de l'homme de l'affaire Dreyfus à la défaite de 1940*. Presses universitaires de Rennes 2014 ja William D. Irvine, *Between Justice and Politics. The Ligue des droits de l'homme, 1898–1945*. Stanford University Press 2007.

32. Naquet 2014, 340; Irvine 2007, 25–26.

Ihmisoikeuksien liiton taustalla vaikuttanut kansainvälinen aate oli liitolle sekä vahvuus että sen toimintaa vaikeuttava tekijä. Liiton perustaminen kuvastaakin ihmisoikeuksien merkityksen nousuun liittyvää yhteiskunnallis-poliittista dynamiikkaa. Liiton rekisteröiminen ei nimittäin sujunut ongelmitta, vaan liitto joutui Etsivän Keskuspoliisin (EK) hampaisiin. Liittoa pidettiin kommunistisena, minkä johdosta Yhdistysrekisteri pyysi raastuvanoikeudelta lausuntoa mahdollisista syistä, joiden nojalla rekisteröinti voitaisiin kieltää. Etsivän Keskuspoliisin raastuvanoikeudelle toimittamassa raportissa liiton toiminta oli yhdistetty kansainväliseen kommunismiin ja tätä kautta vallankumoukselliseen toimintaan. Sen toiminta kytkettiin pyrkimyksiin vahvistaa kansarintama-aatetta Suomessa, ja liitto rinnastettiin järjestöihin, jotka ”propagoivat meillä kansan- ja kulttuuririntaman aatetta”, kuten esimerkiksi Tulenkantajat, Akateeminen sosialistiseura, Suomen antimilitaristinen liitto ja Kansainvälinen naisten rauhan- ja vapaudenliitto.³³

Puolustautuessaan syytöksiä vastaan liitto pyrki osoittamaan ihmisoikeuksien paikan modernissa länsimaisessa ajattelussa. Raastuvanoikeudelle toimittamassaan vastineessa liitto avasi aatteellista perustaansa, jonka se esitti olevan kytköksissä nimenomaan länsimaiseen perintöön, etenkin ranskalaiseen ihmisoikeuksien aatteeseen. Vastineessaan liitto vetosi Ranskan liiton toimintaan. Se myös korosti, ettei tarkoituksena ollut valtiojärjestyksen kumoaminen vaan nimenomaan laillisen järjestyksen turvaaminen. Liitto huomautti, että sen tehtävänä oli perusoikeuksien puolustaminen, kun samalla Suomessa oli rekisteröityjä yhdistyksiä, joiden ”tarkoituksena on näiden perusoikeuksien hävittäminen.” Historiallisena ja kansallisena argumenttina liitto nosti esille sortokaudet, joihin se vertasi oikeusministeriön ja Etsivän Keskuspoliisin toimia.³⁴

Rekisteröintioikeudenkäynti nostatti huomattavan poliittisen keskustelun. Liberaalin sivistyneistön mielestä oli paheksuttavaa, että monet yliopiston ja sivistyneistön edustajat oli leimattu kommunisteiksi, kun taas oikeistolaisen lehdistön näkemyksen mukaan oli hyvä, että kommunismin vaaraan suhtauduttiin vakavasti. Asian tiimoilta käytiin myös polemisoitunut poliittinen debatti, joka osaltaan johti hallituksen kaatumiseen syksyllä 1936. Laaja julkinen keskustelu osoitti kuitenkin monille kansalaisoikeuksien tärkeyden suomalaisessa yhteiskunnassa.³⁵ Liitto selvisi jupakasta lopulta voittajana, ja se rekisteröitiin loppuvuodesta 1936.

Liiton rekisteröintiin liittynyt kiista sekä se kuva, jonka EK liitosta maalasi, osoittavat osaltaan, ettei ihmisoikeuksien aate ollut poliittista valtavirtaa Suomessa 1930-luvulla. Kun otetaan huomioon liiton vähäinen jäsenmäärä sen perustamishetkellä,³⁶ on sinänsä huomionarvoista, että EK ylipäänsä katsoi aiheelliseksi pyrkimyksen estää Ihmisoikeuksien liiton perustamisen. Rekisteröintikiistan perusteella voi siis päätellä, että ainakaan poliittisen eliitin huipulla ihmisoikeuksia ei pidetty soveliaina yhteiskuntajärjestyksen kannalta. Toisaalta se myös osoittaa, että huolimatta Lapuan liikkeen kaatumisesta ainakin jyrkimmissä mielipiteissä äärivasemmisto todella nähtiin uhkana yhteiskunnalle vielä 1930-luvun puolivälissä.

Rekisteröintiin liittyneet ongelmat kuvaavat osuvasti suomalaista yhteiskuntaa 1930-luvulla. EK tarkkaili yleisesti kaikkea sellaista toimintaa, jonka taustalla saattoi nähdä Kominternin vaikutuksen. Liiton ohjelmassa korostuivat nimenomaisesti aatteet, joita ei Suomessa yleisesti arvostettu, kuten esimerkiksi laaja sananvapaus ja yhteiskunnallinen kritiikki sekä pasifismi. Ne saatettiin helposti mieltää vasemmistolaisiksi. Ihmisoikeuksien liiton ideologinen perusta oli Tulenkantajien vapauden ja individualismin

33. Jäljennös asiakirjasta, joka on liitetty Helsingin Raastuvanoikeuden ylimääräisen yhdeksännen osaston 8 §:n pitämään pöytäkirjaan 14.8.1936 (Laatinut Etsivä Keskuspoliisi), Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA.

34. Jäljennös asiakirjoista, jotka on liitetty Helsingin raastuvan oikeuden ylimääräisen yhdeksännen osaston 8 §:n pitämään pöytäkirjaan 14 päivänä elokuuta 1936; Helsingin kaupungin RO:lle, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA; puolustus julkaistiin myös *Helsingin Sanomissa* 26.9.1936.

35. Vuokila 1999, 37–47. Poliittinen keskustelu liittyi Ihmisoikeuksien liiton rekisteröinnistä käytyyn oikeusjuttuun, jonka yhteydessä EK:n valmistelemat raportit tulivat julki.

36. Liiton perustavan pöytäkirjan mukaan perustamiskokouksessa oli läsnä noin 40 henkilöä. Ptk 1.11.1935, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA.

ihannoinnissa ja poliittinen perusta vasemmistolaisuudessa. Monet Liiton perustajista, kuten esimerkiksi Erkki Vala, Karl Nickul, Mauri Ryömä ja Cay Sundström olivat jo aikaisemmin olleet joko EK:n tarkkailussa tai muuten joutuneet vaikeuksiin kansalaisaktiivisuuden johdosta. Liitolla oli selvät kytkökset kotimaiseen toisinajatteluun, mutta yhteyksiä kansainväliseen kommunismiin ei pystytty osoittamaan.

Ihmisoikeuksien liiton voi siis nähdä syntyneen vastalauseena Suomen virallista yhteiskuntajärjestystä vastaan erinäisten muutosten leikkauspisteessä, vaikka poliittinen ilmapiiri oli 1930-luvun puolivälissä jonkin verran lieventynyt vuosikymmenen alkuun suhteutettuna. Lapuan liikkeeseen kukistuminen osaltaan mahdollisti ihmisoikeuksia puolustavan kansalaistoiminnan, sillä Lapuan liikkeen valtakaudella ihmisoikeuksien puolustaminen olisi saattanut kohdata väkivaltaista vastarintaa. Ilmapiiriin maltillistuminen osaltaan helpotti radikaalin yhteiskuntakritiikin esittämistä. Huolimatta poliittisista muutoksista, liiton kuva yhteiskunnasta ja yksilöstä poikkesi kansakunnan enemmistön käsityksistä.

Ihmisoikeuksien liiton toiminta ja kannanotot, 1936–1939

Perustamisensa jälkeen liitto ryhtyi välittömästi edistämään kansalaisoikeuksien suojaa ja ihmisoikeuksien aatetta, vaikka ongelmat rekisteröimisen kanssa haittasivatkin aluksi sen toimintaa.³⁷ Liiton toiminta oli suhteellisen aktiivista, kun otetaan huomioon, että kyseessä oli varsin pienimuotoinen järjestö. Liiton julkaisussa *Ihmisoikeuksien puolesta*, jota tosin julkaistiin vain kuusi numeroa vuonna 1936, esitettiin kootusti liiton kannanottoja ja näkemyksiä. Liitto myös otti aktiivisesti kantaa yhteiskunnallisiin asioihin niin kotimaassa kuin ulkomaillakin ja lähetti useita lausumia ja kannanottoja lehdistölle, eduskun-

nalle ja muille valtiiovallan edustajille. Liitto järjesti myös seminaareja ja keskustelutilaisuuksia, joissa se levitti ihmisoikeuksien aatetta ja agitoi totalitaristisia elementtejä vastaan.³⁸

Laaja ja täsmällisemmin määrittelemätön ihmisoikeuksien käsite tarjosi liitolle paljon liikkumatilaa. Kansallisella tasolla liiton toiminnassa heijastuu se, että liiton näkemyksessä 1930-luvun poliittinen ilmapiiri suosi oikeistolaisia ja jossain määrin totalitaristisia piirteitä ja vallankumouksellista toimintaa pyrittiin tukahduttamaan, eikä yksilönvapauden ja työväen etujen radikaalia edistämistä suosittu. Lähtökohtanaan liitto valiteli sitä, että Suomessa demokratia on epämääräistä ja kansalaisoikeuksien turva tosiasialisesti heikkoa.³⁹ Vapauden lisäksi liitto peräänkuulutti yhteisöllisyyttä. Gunnar Landtmanin sanoin, ”Humaniteetti, sosiaalinen yhteistoiminta ja kulttuurallinen yhteyden ovat käsitteitä, jotka liittyvät demokraattiseen yhteiskuntajärjestykseen.”⁴⁰ Kriittinen ajattelu ja taiteen vapaus näkyivät muun muassa siinä, että liitto vastusti indoktrinaatiota ja nuorison kouluttamista kritiikittömästi vallitsevan järjestyksen kannattajiksi.⁴¹ Ajatuksen- ja kritiikin vapauden voikin havaita olleen 1930-lukulaisen ihmisoikeusajattelun ytimessä, sillä *Ligue des droits de l’homme* esitti vastaavaa koulutuskritiikkiä Ranskassa pyrkimyksensä edistää aatteellista vapautta sekä vapaata julkista koulutusta.⁴²

Liiton näkemyksen mukaan vapaus ja ihmisoikeudet edistivät rauhaa.⁴³ Sanan-, ajatuksen- ja omantunnonvapaus olivat sille tärkeitä.⁴⁴ Väinö Lassila esimerkiksi korosti, että sananvapautta sai rajoittaa lähinnä tapauksissa, joissa tarkoituksena oli lietsoa väkivaltaa.⁴⁵ Erkki Vala puolestaan korosti, että näennäinen legalismi ja äärioikeiston toimet muodostivat vakavimman uhan lailliselle yhteiskuntajärjestykselle ja aidolle vapaudelle. Hän rinnasti erinäiset ”kyläkuria” kannattavat

37. Esimerkiksi liiton aiottu puhetilaisuus toukokuussa 1936 Tampereella jouduttiin perumaan, koska poliisi ei myöntänyt sille lupaa tilaisuuden järjestämiseen sillä perusteella, ettei liittoa ollut vielä rekisteröity. *Kansan Lehti* 11.5.1936, Ihmisoikeuksien liiton arkistot, KA.

38. Ks. yksityiskohtainen kuvaus liiton toiminnasta 1930-luvulla, Vuokila 1999, 47–68.

39. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 1 (Näytenumero) 15.1.1936, 1.

40. Gunnar Landtman, Demokratia ja parlamentarismi. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 1, 15.1.1936, 2.

41. Zach Castrén, Nuorison oma-arvoisuus politiikan uhkaamana. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 2, 28.2.1936, 1–2.

42. Ks. Emmanuel Naquet, La Ligue des Droits de l’homme et l’école de la République dans la première moitié du XXe siècle. *Histoire@Politique* 3 (2009) (n° 9).

43. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 2, 28.2.1936, 2.

44. Väinö Lassilan puhe Ihmisoikeuksien liiton juhlassa 24.4.1936. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 3–4, 25.4.1936, 1.

45. Lassila, *Ihmisoikeuksien puolesta* No 3–4, 25.4.1936, 2–3.

oikeistolaiset kansalaisjärjestöt Lapuan liikkeen ja fasismiin ja totesi, että ”Kyläkurijärjestelmä muistuttaa jossakin määrin tunnettua amerikkalaista Ku-Klux-Klania.”⁴⁶ Toisaalta hän myös painotti, että ”hallitus on palvellut oikeistopyrkimyksiä taantumuksellisella lainsäädännöllä, erikoisesti rikoslainmuutoksilla, jotka tarkoittavat kaiken opposition ja arvostelun tukahduttamista ankarien rangaistusten avulla.”⁴⁷

Liiton kansallisessa ohjelmassa voi hyvin nähdä Tulenkantajien perinnön. Yksilön vapaus oli liiton aatemaailmassa yli kaiken, mutta sekään ei ollut rajoittamatonta, jos sillä pyrittiin rajoittamaan toisten vapautta. Vaikka liiton kannanotoissa korostui yksilön vapaus, yhteisöllisyyttäkin pidettiin tärkeänä. Tärkeää on kuitenkin havaita, että Ihmisoikeuksien liitto koko suomalaisen valtavirta-ajattelun tukahduttavana nimenomaan yksilön kannalta, mikä puolestaan koettiin haitallisena koko yhteiskunnalle.

Kansallisten asioiden lisäksi liitto kommentoi kansainvälisiä tapahtumia. Kannanotoissa heijastuu 1930-luvun kiristynyt tilanne, jossa voimapolitiikka oli noussut keskeiseksi. Myös kansainvälisellä tasolla liitto puolusti demokratiaa, sananvapautta ja ihmisoikeuksia, jotka liiton näkemyksen mukaan piti turvata sota-aikanakin. Tältä osin liitto tuki Kansainvälisen Punaisen Ristin toimintaa. Se myös kannatti poliittisten vankien armahtamista sekä pakolaisten oikeusturvaa. Liiton näkemyksen mukaan pakolaiselle oli myönnettävä turvapaikka sekä taattava oikeus työhön ja osallistuminen yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen elämään, kunhan lain minimiedellytykset täyttyivät.⁴⁸ Liitto myös paheksui Saksan toimia juutalaisia ja Tšekkoslovakian kansalaisia kohtaan ja vaati ihmisoikeuksien turvaamista ja poliittisten vankien vapauttamista.⁴⁹ Edelleen liitto kritisoi Japanin ja Italian voimapolitiikkaa⁵⁰ ja vastusti Abessinian sotaa.⁵¹

Etenkin liiton kritiikissä Münchenin sopimusta kohtaan ihmisoikeuksien universaali luonne on selvästi nähtävissä. Kannanotossa heijastuu kan-

sainvälisen voimapolitiikan vastustaminen, rauhantavoittelu sekä vähemmistökansojen suojele-

Kun suurvallat uhrasivat Tšekkoslovakian, valtion, joka on ollut uskollisin Kansainliitolle ja kansainvälisen oikeusjärjestyksen periaatteille, edistettiin taasen väkivaltaa, mielivaltaa ja kansainvälistä anarkiaa [...]. Erinomaista itsehillintää osoittaen alistui Tšekkoslovakian kansa, suurimmasta pienimpään, tähän pakkorauhaan säästääkseen Eurooppaa vielä suuremmalta sekasorrolta. Tuhansia, demokraattisille aatteille uskollisia sudeettisaksalaisia joutui keskitysleireihin ja vaikeitten vainojen alaisiksi, mikäli he eivät valinneet maanpakolaisen raskasta tietä [...]. Jyrkästi vastustaessaan kaikkea kansalliskiihkoa ja rotuvihaa epähumanisina ja demokratianvastaisina ilmiöinä, tahtoo Ihmisoikeuksien liitto myös julkituoda syvän myötätuntonsa Saksan juutalaisia kohtaan heihin viime aikoina suunnattujen, koko maailmaa tyrmistyttäneiden kostotoimenpiteiden johdosta ja panna vastalauseensa siihen, että viattomille ihmisille kostetaan heidän rotuunsa kuuluvan henkilön teko.⁵²

Kansainvälisissä kannanotoissaan liitto siis näyttäisi periaatetasolla jatkaneen linjaansa, jossa vapaus ja itsemääräämisoikeus olivat korostetussa asemassa. Liiton kritiikin kohteena olivat nimenomaisesti sellaiset fasistiset ja totalitaristiset valtiot, joiden valtio-opillisia näkemyksiä se vastusti myös Suomessa. Vaikka liitolla ei ollutkaan selviä kytköksiä kansainväliseen kommunismiin, sen vasemmistolaisuus näkyy etenkin siinä, ettei liitto kommentoinut Neuvostoliitossa tapahtuneita kansalaisoikeuksien loukkauksia tai muita yhteiskunnallisia epäkohtia. Tästä voi havaita, ettei liiton toiminta ollut yksiselitteisen loogista, mutta asia on toki ymmärrettävä osana sitä yhteiskunnallista ja poliittista todellisuutta, jossa liitto toimi. Suomessa oli vahva anti-kom-

46. Erkki Vala, Epäaito laillisuus ja demokratia. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 3–4, 25.4.1936, 9.

47. Vala, *Ihmisoikeuksien puolesta* No 3–4, 25.4.1936, 11.

48. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 1, 15.1.1936, 3.

49. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 3–4, 25.4.1936, 4–5.

50. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 3–4, 25.4.1936, 6–7.

51. ptk 15.4.1936, 3 §; ptk 8.5.1936, 3 §, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA; *Ihmisoikeuksien puolesta* No 3–4, 25.4.1936, 6.

52. ptk 5.11.1938; lausunnot päivätty 18.11.1938, lähetetty lehdistöön, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA.

munistinen ilmapiiri, ja Lapuan liike oli ollut vahvan Venäjä-vastainen. Vaikka liitto korosti toiminnassaan nimenomaan läntisiä arvoja ja yhteyttä Ruotsiin ja Ranskaan, se ei halunnut jakaa kotimaisen oikeiston arvomaailmaa.

Ihmisoikeusajattelun suhde kansainväliseen reaalioloihin oli ongelmallinen, sillä myös Ranskan liittoa repivät eri suuntiin yhtäältä vakaumuksellinen pasifismi ja rauhantavoittelu ja toisaalta fasismin vastustaminen. Osa ranskalaisista jäsenistä kritisoivat myös Stalinin puhdistustoimia, kun taas varsinkin liiton kommunistinen siipi vähätteli Neuvostoliitossa tapahtuneita kansalaisoikeuksien loukkauksia ja pyrki kohdentamaan huomiota siirtokuntiin ja fasismiin valtioihin.⁵³

Linjaveto läntisten arvojen puolustamisen ja suomalaisen oikeiston vastustamisen välillä näkyi parhaiten kuolemanrangaistuksen vastustamisessa sekä liiton tavoitteissa parantaa yleisiä vankilaolosuhteita ja rikospolitiikkaa. Kuolemanrangaistuksen vastustus oli vaikuttanut olennaisesti liiton perustamiseen ja pysyi tärkeänä aiheena jatkossakin. Liitto myös kampanjoi poliittisten vankien vapauttamisen puolesta⁵⁴ ja pyrki edistämään humanimpaa asennetta rikospolitiikassa.⁵⁵ Kun esimerkiksi Ruotsissa pohdittiin omaisuusrikkösten rangaistusten lieventämistä, liitto totesi:

Länsimainen oikeuskäsitys yhtyy niihin ajatuksiin, jotka sisältyivät liittomme taholta esitettyyn vankien armahtamista koskevaan toivomukseen. – Meillähän sen sijaan kuten tunnetaan, rikoslainsäädäntöä pyritään muuttamaan täysin päinvastaiseen suuntaan kuin länsimaiden kansanvaltaisissa valtioissa.⁵⁶

Liiton kannanotot osoittavat, että liiton näkemys ihmisoikeuksista ja demokratiasta on hyvin lähellä sitä, miten nämä nykyisinkin ymmärretään, toki sillä erotuksella, että keskiössä olivat niin sanotut ensimmäisen sukupolven vapaudet ja poliittiset oikeudet. Liitolle ihmisoikeudet merkitsivät lähinnä yksilön sanan- ja ajatuksenvapautta sekä kokoontumis- ja yhdistymisvapautta ja yleisemminkin vapautta toimia yhteiskunnassa ja osallistua poliittiseen keskusteluun. Myös oikeusturva koettiin tärkeäksi. Vielä 1930-luvulla ihmisoikeudet olivat vahvasti kytköksissä yksilön kansalais- ja poliittisiin vapauksiin ja oikeuksiin. Sosiaaliset oikeudet olivat toki taustalla, mutta eivät korostetusti. Konkreettisimmin sosiaaliset oikeudet näkyivät vankilaolosuhteiden ja rikospolitiikan kritiikissä.

Huolimatta värikkäistä julkaisuista liiton lehdessä sekä valtiovallalle esitetyistä lausumista, liiton toiminta jäi lopulta suhteellisen vähäiseksi. Jäsenmäärä ei kasvanut merkittävästi, eivätkä liiton kannanotot saaneet vaikutusta politiikassa tai suurta näkyvyyttä joukkoviestimissä. Ylevä ihmisoikeusretoriikka ei vedonnut tavalliseen kansaan, eikä liitto pyrkinyt luomaan toiminnallista yhteyttä työväkeen ja poliittiseen vasemmistoon, vaikka se jakoi ideologisen pohjan näiden kanssa. Liitto oli myös vahvasti henkilöitynyt johtoonsa. Liiton toiminta oli hiipumassa jo vuoden 1939 alussa, mutta Väinö Lassilan äkillinen kuolema 11.4.1939 lamaannutti toiminnan lopullisesti.⁵⁷ Kevään 1939 jälkeen liitolla ei enää ollut alkupe- räisessä muodossaan merkittävää toimintaa.

Liitto elvytettiin toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1949. Toinen vaihe liiton toiminnassa jätetään tässä tarkastelematta, mutta muutama yleisluonteinen huomio on paikallaan. Liiton ohjelma ja periaatteet pysyivät ennallaan, mutta nyt se kykeni vetoamaan YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeuksien julistukseen perusteena toiminnalleen. Siinä missä liitto korosti 1930-luvulla perinteisiä yksilönvapauksia, 1950-luvun alussa taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet nousivat sen toiminnan keskiöön. Liitto puolusti muun muassa työtaisteluita, minkä lisäksi se perusti ihmisoikeuksien säätiön, jonka tarkoituksena oli antaa oikeusavustusta ihmisoikeuksia koskevissa oikeusjutuissa.⁵⁸ Lopulta toinenkin vaihe jäi vain kolmen vuoden mittaiseksi, sillä liiton toiminta jouduttiin lopet-

53. Naquet 2014, 558–594; Irvine 207, 145–193.

54. ptk 30.12.1935; ptk 9.10.1937 2 §; ptk 25.10.1937, 2 §; Julkilausuma Valtioneuvostolle päivätty 6.11.1937; ptk 26.3.1938, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA.

55. Keväällä 1938 liitto järjesti esitelmäsarjan ”Vankilauidistukset ja nykyaikainen käsitys rikollisuudesta”, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA. Ks. myös Poliittisten vankien ihmisoikeudet. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 2, 28.2.1936, 4.

56. *Ihmisoikeuksien puolesta* No 2, 28.2.1936, 4–5.

57. ptk 11.4.1939; ptk 19.4.1939, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA.

58. Pöytäkirja Ihmisoikeuksien liiton yleisestä kokouksesta, lauantaina 29.10.1949; Ihmisoikeuksien liiton yleinen kokous,

tamaan 1952 taloudellisista syistä. Liiton ongelmaksi muodostui, ettei se löytänyt kotia poliittiselta kentältä. Se oli liian vasemmistolainen poliittiselle keskustalle, eikä ylevä ihmisoikeusretoriikka vedonnut työväkeen.⁵⁹

Ihmisoikeudet, historia ja 1930-luku

Ihmisoikeuksien liiton toiminnan tarkastelun perusteella voi todeta, että liitto edusti länsimaista aatemaailmaa Suomessa. Liitto vastusti fasismia ja äärioikeistoa ja jakoi vasemmistolaisen maailmankatsomuksen, mistä johtuen toiminta oli myös osin epäjohdonmukaista. Ajatuksen- ja sananvapaus muodostivat liiton aatteellisen ytimen, ja länsimaiset demokraattiset arvot olivat sille tärkeitä.

Liiton ongelmina olivat toiminnan vähäisyys ja olematon poliittinen vaikutusvalta, jotka kulminoituvat taloudellisina vaikeuksina. Esimerkiksi Ranskassa äärioikeiston uhkaa vastaan nousi laaja kansanliike 1930-luvulla, mikä näkyi poliittisena muutoksena.⁶⁰ Suomessa vallitsi yleisesti oikeistolaisempi poliittinen ilmapiiri, jonka ääri-ilmentymänä, mutta lopulta myös vakauden rikkोजना, esiintyi Lapuan liike. Ihmisoikeuksien liitto perustettiin Suomessa osin vastauksena sille oikeistolaiselle ilmapiirille, jonka liiton perustajajäsenistö koki uhkana demokraattiselle yhteiskuntajärjestykselle. Poliittinen järjestelmä kykeni kuitenkin hillitsemään ääri-ilikehäntää, ja Ihmisoikeuksien liiton kannatus ja vaikutukset jäivät vähäisiksi.

Suomen Ihmisoikeuksien liiton toiminta 1930-luvulla osoittaa, että jo tuolloin oli olemassa varsin moderni käsitys ihmisoikeuksista, vaikka se olikin vielä poliittisen retoriikan marginaalissa niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla. Periaatetasolla ihmisoikeudet olivat Ihmisoikeuksien liiton käsityksessä universaaleja ja tasa-arvoisia oikeuksia, jotka asettivat valtiolle

velvollisuuksia, ja ne nähtiin nimenomaan kriittisen potentiaalin kautta. Liitto ei olisi edes voinut mennä kovin konkreettiselle tasolle retoriikkaan, koska ihmisoikeudet olivat vielä juridisesti määrittelemättömiä.

Ihmisoikeuksien yleisen historian osalta yllä mainittu tarkoittaa, että toisen maailmansodan jälkeen kasvanut poliittinen ja juridinen ihmisoikeusjärjestelmä on velkaa jo ennen sotaa vaikuttaneille ajatusvirtauksille. Huolimatta siitä, missä ja milloin modernin ihmisoikeusajattelun voi perustelluimmin katsoa muodostuneen, sotien välisenä aikana länsimainen ihmisoikeuskäsitys vaikuttaisi olleen suhteellisen yhtenäinen. Ennen kaikkea väitteet siitä, että moderni ihmisoikeusretoriikka olisi syntynyt vasta 1970-luvulla⁶¹ tai siitä, että ennen toista maailmansotaa ihmisoikeudet olivat läheisessä yhteydessä uskontoon,⁶² osoittautuvat nopeasti perusteettomiksi. Toisaalta myös monet niistä ajatuksista, joita Ihmisoikeuksien liitto esitti jo 1930-luvulla, voisi sellaisenaan siirtää nykyaikaan. Tältä osin liiton toiminnan tarkastelu osoittaa, ettei ihmisoikeuksien käsite lopulta ole fundamentaalisesti muuttunut maailmansotien välisestä ajasta, vaikkakin monet kehityslinjat käynnistyivät vasta toisen maailmansodan jälkeen. Ihmisoikeudet eivät 1930-luvun Suomessa vastanneet kuitenkaan yhteiskunnallis-poliittisiin realiteetteihin. Vasta toisen maailmansodan jälkeen kansainvälinen yhteisö, kuten myös yksittäiset valtiot, oli valmis hyödyntämään ihmisoikeuksia poliittisten tarkoituksien saavuttamiseksi niin retoriikan kuin konkreettisten toimenpiteiden osalta.

OTT Juhana Salojärvi työskentelee oikeushistorian post doc -tutkijana Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.

Sähköposti: juhana.salojarvi@helsinki.fi.

Helsingissä, lokakuun 29 päivänä 1949; Toimintaan ihmisoikeuksien puolesta, Helsingissä 14 päivänä marraskuuta 1949, Ihmisoikeuksien liiton johtokunta; IOL:n toimintasuunnitelma ajalle 1.3.51–29.2.52; Periaatteiden käytäntöön soveltaminen, Erkki Valan alustus vuosikokouksessa 1950. *Ihmisoikeuksien puolesta: Tietoja Ihmisoikeuksien liiton toiminnasta*. Kirjapaino Oy Petit 1950, 8–9, Ihmisoikeuksien liiton arkisto, KA. Yleisesti liiton toiminnasta 1950-luvulla, ks. Vuokila 1999, 83–122.

59. Vuokila 1999, 124–125.

60. Eugen Weber, *The Hollow Years. France in the 1930s*. W.W Norton 1994, 147–169.

61. Ks. tältä osin Moyn 2010. Tosin Moynin argumentti on nyt jo suhteellisen efektiivisesti torjuttu. Viimeisin ja perusteellisin kritiikki lienee Sarita Cargas, Questioning Samuel Moyn's Revisionist History of Human Rights. *Human Rights Quarterly* 38 (2016), 411–425.

62. Ks. Samuel Moyn, *Christian Human Rights*. University of Pennsylvania Press 2015.